

Галина Марченко,
аспірантка кафедри педагогіки, професійної освіти та
управління професійними закладами,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
ORCID ID 0000-0003-4552-6470,
galina_marchenko3@ukr.net

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МЕДІАОСВІТИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті проаналізовано основні методологічні підходи щодо проблеми розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи. Розкрито особливості використання методологічних підходів у контексті нашого дослідження.

Основні результати досліджень: визначено такі методологічні підходи щодо проблеми розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи, як акмеологічний, діяльнісний, історико-педагогічний, системний, системно-хронологічний.

Перспективним напрямом подальших досліджень є обґрунтування алгоритму формування джерельної бази для системного та багатовимірного аналізу проблеми розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи в університетах України в період 90-х років XX – початку XXI століття.

Ключові слова: майбутні вчителі початкових класів; медіаосвіта; методологічні підходи; акмеологічний; діяльнісний, історико-педагогічний, системний, системно-хронологічний.

Марченко Галина. Методологические подходы к изучению проблемы развития медиаобразования будущих учителей начальной школы

В статье проанализированы основные методологические подходы по проблеме развития медиаобразования будущих учителей начальной школы. Раскрыты особенности использования методологических подходов в контексте нашего исследования.

Основные результаты исследований: определены следующие методологические подходы по проблеме развития медиаобразования будущих учителей начальной школы как акмеологический, деятельностный, историко-педагогический, системный, системно-хронологический.

Перспективным направлением дальнейших исследований является обоснование алгоритма формирования источниковой базы для системного и многомерного анализа проблемы развития медиаобразования будущих учителей начальной школы в университетах Украины в период 90-х годов XX – начала XXI века.

Ключевые слова: будущие учителя начальных классов; медиаобразование; методологические подходы; акмеологический; деятельностный, историко-педагогический, системный, системно-хронологический.

Marchenko Halyna. Methodological approaches to the study of the problem for development media education of future teachers in primary school

The development of information technology influences the life of society, professional activity, causes changes in mass communication. As a result, we are faced with the problem of revealing the importance of media education in higher education as a whole and revealing the peculiarities of its implementation during the vocational training of future teachers in primary school.

The purpose of the article is to substantiate the methodological approaches applied at the initial stage of consideration of theoretical bases of research of the problem for development of media education of future teachers in primary school.

The methodological principles of the study determine its strategy. In the article analyzes the main methodological approaches to the problem for development of media education of future teachers in primary school. Methodological approaches such as acmeological, activity, historical-pedagogical, systemic, systemic-chronological are defined.

One of the leading methodological approaches, in view of the purpose and objectives of our research, is a system-chronological approach that enables to trace the genesis of the development of media education of future teachers in primary school in the universities of Ukraine through its reconstruction in social, cultural, scientific contexts over a period of 90 years of XX–beginning of XXI century.

Using methodological approaches allows to provide novelty research related to the problem for development of media education of future teachers in primary school.

A promising direction for further research is to substantiate the algorithm of formation of the source base for systematic and multidimensional analysis of the problem for the development of media education of future elementary school teachers in the universities of Ukraine during the 90s of the XX–beginning of the XXI century.

Key words: *future teachers in primary school; media education; methodological approaches; acmeological; activity, historical-pedagogical, systemic, systemic-chronological.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Розвиток інформаційних технологій суттєво впливає на життя суспільства, професійну діяльність, спричиняє зміни в масовій комунікації. Особливої уваги заслуговує реалізація медіаосвітніх програм під час підготовки майбутніх учителів початкової школи на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях вищої освіти.

Унаслідок перед нами постає проблема розкриття значення медіаосвіти у вищій школі загалом та виявлення особливостей її реалізації під час професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Варто зазначити, що в педагогіці недостатньо розкриті методологічні підходи дослідження проблеми розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи в університетах України (90-ті роки XX – початок XXI століття). Методологічні підходи визначають вихідні наукові позиції нашого дослідження.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Питанню методології педагогічної науки присвячено праці В. Краєвського, М. Скаткіна, В. Журавльова, В. Загвязинського, Я. Скалкової. Обґрунтування нових методологічних підходів в історико-педагогічних дослідженнях розкрито в працях Б. Корнетова, М. Богуславського, О. Сухомлинської та ін. Проблеми медіаосвіти є предметом дослідження фахівців різних галузей наук. Зокрема, теоретико-методологічні засади медіаосвіти були розроблені в працях К. Безелгет, Д. Букінгем, Д. Консидайн, Л. Мастерман, Е. Харт, Р. Хоббс; основи медіадидактики сформовано Л. Зазнобіною, Г. Онконович; проблемі розвитку медіаграмотності та медіакультури особистості присвятили дослідження Дж. Поттер, В. Вебер, Р. Кьюбі та ін.

Метою статті є окреслення методологічних підходів, що застосовуються на початковому етапі розгляду теоретичних основ дослідження проблеми розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Термін методологія означає вчення про науковий метод пізнання: сукупність пізнавальних засобів, методів, прийомів, що застосовуються в певній науці: галузь знання, яка вивчає засоби, передумови та принципи організації пізнавальної й перетворювальної діяльності, тобто це – базова основа пізнання й перетворення реальної дійсності [6, с. 64]. Методологічні засади дослідження визначають його стратегію. Виокремлюючи засади методології історико-педагогічного дослідження, С. Бобришев [1] виділив систему методологічних підходів, умовно поєднав їх у групи: базові загальнонаукові підходи (системний, системно-хронологічний, структурний, функціональний, історичний, логічний, синергетичний, комплексний, модельний та інші), що забезпечують необхідну якість дослідження у відповідності канонам історичної науки; парадигмальні, в основі яких є визнані концепції та теорії, котрі розкривають різні аспекти суспільного розвитку людства (парадигмально-педагогічний, поліпарадигмальний, антропологічний, культурологічний, аксіологічний, цивілізаційний, стадіально-формаційний та інші), у їх основу покладена внутрішня логіка педагогічної думки, закономірності її функціонування.

У процесі аналізу наукових праць з'ясовано, що не існує єдиного методологічного підходу до визначення поняття медіаосвіти. Це свідчить про неоднозначність і комплексний характер цієї категорії. Дослідження процесу розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи в університетах України (90-ті роки XX – початок XXI століття) базується на таких взаємопов'язаних наукових підходах: акмеологічний, діяльнісний, історико-педагогічний, системний, системно-хронологічний.

Акмеологічний підхід активно застосовують у процесі професійної підготовки вчителя, про що свідчать праці О. Бодальова, Н. Гузій, В. Вакуленко, А. Деркача, Н. Кузьміної, В. Максимової, С. Пальчевського, Л. Рибалко, С. Пожарського, В. Панасюка та інших науковців. У контексті цього підходу професіоналізм розглядається як певний феномен, системне явище, що характеризує стан особистості й діяльності педагога, є умовою досягнення ним найвищих показників в особистісно-соціальному розвитку, професійній діяльності, творчості [3, с. 106].

«Акме» у перекладі з грецької «вершина», «розквіт», отже, акмеологія розглядає можливості досягнення людиною її власних вершин творчого й особистісного розвитку. «Акме» у професійному розвитку – це найвищі рівні фахових досягнень, можливі для особистості на певному ступені її професійного розвитку, які виражаються у сформованості людини як суб'єкта професійної діяльності,

фахового спілкування, у зрілості його як особистості професіонала, що передусім означає зростання різних видів професійної компетентності [2]. Акмеологічний підхід відкриває можливості для виявлення рівня професіоналізму як одного з показників ефективного самовдосконалення та фундаментальної категорії акмеології [3, с. 106]. У контексті нашого дослідження особливо важливими є погляди науковців, які студіюють власне педагогічну акмеологію (Б. Ананьєв, О. Дубасенюк, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна, Л. Рибалко та ін.).

Особистісно-професійний розвиток майбутніх учителів зорієнтований на високий рівень професіоналізму й професійних досягнень, який здійснюється за допомогою освіти й виховання та саморозвитку в процесі професійної підготовки й професійної діяльності. Саморозвиток майбутнього педагога як фахівця відбувається під впливом професійної підготовки, і, водночас, індивідуальна неповторна особистість майбутнього педагога впливає на процес і результат педагогічної діяльності.

Відповідно до акмеологічного підходу становлення й саморозвиток майбутнього вчителя початкових класів розглядається як досягнення професійного акме майбутнього педагога, а саме: підвищення рівня самосвідомості, самопізнання, свідоме володіння прийомами самоосвіти та самовиховання на основі продуктивної позитивної «Я»-концепції, що характеризується рухом від «Я»-реального до «Я»-ідеального та усвідомленим керуванням розвитком «Я» на основі самоспостереження, рефлексії, саморегуляції. Відтак визначений підхід дозволяє проектувати етапи професійно-особистісного зростання від однієї вершини до іншої [3, с. 107].

Наголосимо, що застосування акмеологічного підходу в підготовці майбутніх учителів початкової школи в університетах України сприятиме їх професійному розвитку в контексті підвищення рівня розвитку медіаосвіти; формуванню медіакомпетентності майбутніх учителів початкової школи як однієї з провідних складових професійної компетентності сучасного педагога, допоможе осмислити майбутньому педагогу, як досягти мети стосовно безперервного професійного медіарозвитку для успішної професійної діяльності тощо.

Діяльнісний підхід (Л. Виготський, Н. Дюссєва, Ю. Кузнецов, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та інші дослідники) доводить, що результати підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку медіаосвіти помітні лише упродовж діяльності [7, с. 163].

Діяльнісний підхід ґрунтується на розумінні особистості як соціальної характеристики людини, набутої в результаті і в процесі її власної активності. У контексті цього підходу особистість розглядається як похідна від системи діяльності людини. Майбутньому педагогу слід засвоїти важливе положення, що діяльність є одним з основних чинників становлення людини як особистості професіонала. Особистість пізнається в діяльності, а будь-яка особистісна якість розвивається та формується в діяльності [3, с. 95].

Становлення діяльнісного підходу тісно пов'язане з розвитком теорії діяльності в психології. Концепцію «навчання через діяльність» запропонував Дж. Дьюї. Психологічні аспекти підходу розглядаються в роботах Л. Виготського, С. Рубінштейна та ін. Основи діяльнісного підходу в психології закладено О. Леонтьєвим та ін. Цей підхід заснований на теорії, основною ідеєю якої є положення про провідну роль діяльності в процесі навчання особистості [7, с. 164].

Варто зазначити, що особистість завдяки діяльності отримує можливості саморозвитку, виявлення реальних перспектив для свого професійного становлення. Безперервним повинен бути розвиток майбутніх фахівців, що включає професійне навчання й саморозвиток. Одним з основних напрямів розвитку є організація взаємопов'язаних процесів розвитку конкурентоспроможних і особистісних здібностей. Через це необхідно приділяти увагу саме цим здібностям, котрі відображатимуться в різних видах діяльності [5]. Актуалізація діяльнісного підходу пояснюється тим, що змінюється роль освітньої діяльності в сучасній вищій освіті, у процесі якої розвивається свідомість, цілеспрямованість, наукова обґрунтованість та продуктивність. Отже, діяльнісний підхід відіграє значну роль у становленні сучасного, конкурентоздатного фахівця-педагога. Діяльнісний підхід стосовно вивчення процесу розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи передбачає, що навчання, праця, спілкування є найважливішими факторами їх професійної підготовки. При цьому найбільш важливими педагогічними вимогами до організації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в університетах України виступають визначення змісту відповідної діяльності. Це вибір мети й планування діяльності, її організація та регулювання, самоконтроль і самооцінка результатів діяльності.

У результаті майбутній фахівець сам оперує навчальним змістом, і тільки за таких умов цей зміст засвоюється усвідомлено й міцно, а також відбувається процес формування та розвитку медіакомпетентності, формується здатність до самонавчання, самоосвіти та безперервного професійного саморозвитку.

Діяльність майбутніх учителів початкової школи має бути спрямована на формування медіаграмотності молодших школярів і повинна починатися з формування власної медіакомпетентності.

Це дозволить майбутньому педагогу будувати свою діяльність відповідно до нових інформаційних потреб сучасних молодших школярів, уміло використовувати медіа в процесі своєї професійної підготовки та діяльності.

Саме процес професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи з використанням діяльнісного підходу забезпечує можливість розвитку медіаосвіти в Україні.

Історико-педагогічний підхід дозволяє аналізувати педагогічні проблеми в контексті їх генези, сучасного стану, закономірностей та виявлених тенденцій. Вітчизняна історико-педагогічна наука традиційно приділяє серйозну увагу відповідно до сучасних вимог формуванню та модернізації теоретико-методологічних засад педагогічної науки. Розвиток педагогічної практики породжувало природне прагнення не тільки зрозуміти, що відбувалося у сфері освітньої та виховної дійсності, але й осмислити цю практику в контексті тих чи тих історико-педагогічних явищ і обставин, вибудувати цілісну історико-педагогічну перспективу [3, с. 69].

З кінця XIX ст. і по теперішній період ученими-педагогами з різних методологічних, теоретичних та ідеологічних позицій вивчалися різні аспекти історико-педагогічного знання. Загалом можна констатувати, що історико-педагогічною наукою накопичено певний методологічний інструментарій, але, як показав аналіз сучасної практики його застосування, багато в чому він має фрагментарний і різномірний характер, його використання не має системного характеру [3, с. 70].

Вивчення й узагальнення документальних, наукових, нормативних, методичних джерел дають підстави стверджувати, що проблема розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи в університетах України не була предметом окремого історико-педагогічного дослідження. А систематизація відповідного досвіду протягом 90-х років XX – початку XXI ст. може стати конструктивним джерелом його творчого використання в професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи.

Системний підхід – це загальнонауковий метод аналізу всіх чинників, що впливають на досліджуване педагогічне явище, які необхідно враховувати перед прийняттям того або того рішення. Системний підхід представлений у наукових працях філософів (І. Блауберг, В. Кузьмін, В. Садовський, А. Уємов, Б. Українцев, І. Фролов, Е. Юдін), педагогів (В. Вакуленко, Н. Гузій, А. Маркова, О. Семенов, С. Сисоєва, Л. Сущенко та ін.). Окреслений підхід дає змогу розглядати проблему професійної підготовки з урахуванням різноманітних чинників, що впливають на підготовку як на педагогічне явище. Він застосовується до аналізу професійної підготовки вчителя як множини взаємопов'язаних елементів, об'єднаних спільністю функцій та мети, єдністю управління та функціонування [3, с. 72–73].

Застосування системного підходу в нашому дослідженні дає змогу виокремити компоненти та системоутворювальні зв'язки комплексної підготовки вчителя початкової школи, визначити головні чинники та елементи цього процесу.

Сутність системного підходу до професійної підготовки вчителя полягає в тому, що такі відносно самостійні компоненти, як особистість учителя, процес його саморозвитку має розглядатися в їхньому взаємозв'язку та динаміці. Системний підхід дозволяє виявити інтегративні системні властивості і якісні характеристики. Тобто вивчення педагогічних закономірностей професійної підготовки вчителя відбувається на основі розроблення цілісної інтегративної моделі, що вивчає системи об'єктів та дозволяє виокремити різноманітні сутнісні функції, елементи, компоненти, їхні зв'язки й відношення, системоутворювальні чинники й провідні умови функціонування різноманітних педагогічних систем у їх статичному й динамічному аспектах [3, с. 73–74].

Основними принципами реалізації системного підходу є: принцип цілісності, який відображає специфіку властивостей системи, залежність кожного елемента, властивості й відносини всередині системи від їх місця і функцій усередині цілого; принцип структурності, що дозволяє описувати системи як структури через розкриття сукупності зв'язків і відносин між її елементами; принцип взаємозалежності зовнішніх і внутрішніх факторів системи; принцип ієрархічності, який передбачає розгляд об'єкта в трьох аспектах: як самостійної системи, як елемента системи більш високого рівня, як системи більш високого ієрархічного рівня у відношенні до її елементів, що розглядаються насамперед як системи; принцип множинності уявлення системи, що означає необхідність створення безлічі моделей для опису системного об'єкта; принцип історизму, що вимагає вивчення системи і її елементів не тільки як статичних, але і як динамічних, що мають історію свого розвитку.

При використанні системного підходу в нашому дослідженні система медіаосвіти, процес її функціонування розглядаються як сукупність таких взаємопов'язаних компонентів: мети медіаосвіти; її зміст; форми, методи, засоби реалізації цього змісту (технології викладання, освоєння, навчання); суб'єкти системи освіти (педагоги, які навчаються, батьки, ЗМІ); навчальні заклади як структурні елементи всієї освітньої системи й діючі в них педагогічні процеси.

Одним з провідних методологічних підходів, з огляду на мету та завдання нашого дослідження, є *системно-хронологічний підхід*, який дає змогу простежити генезу розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи в університетах України через її реконструкцію в соціальному, культурному, науковому контекстах у період з 90-х років XX – початку XXI століття. Системно-хронологічний підхід визначається п'ятьма основними принципами: цілісністю, ієрархічністю, структуризацією, множинністю й системністю (принцип системності об'єднує всі інші принципи, оскільки свідчить, що кожен об'єкт може мати всі ознаки системи) [4].

Системно-хронологічний підхід також стає основою для визначення тенденцій розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи в університетах України (90-ті роки XX – початок XXI століття), структуру дослідження. Побудова дослідження на основі хронологічного підходу дозволить у чіткій послідовності простежити динаміку появи нових педагогічних ідей, гіпотез, теорій щодо ідей розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи в різні історичні періоди.

Отже, застосування системно-хронологічного підходу дозволяє в історичній ретроспективі дослідити розвиток медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи в університетах України.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Будь-яке дослідження ґрунтується на певних методологічних підходах, принципах та методах, що складають концептуальну основу досліджуваної проблеми. У нашому дослідженні ми використовуємо такі методологічні підходи: акмеологічний, діяльнісний, історико-педагогічний, системний, системно-хронологічний. Використання цих методологічних підходів дозволяє забезпечити новизну дослідження, пов'язану з проблемою розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи.

Перспективним напрямом подальших досліджень є обґрунтування алгоритму формування джерельної бази для системного та багатовимірного аналізу проблеми розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи в університетах України в період 90-х років XX – початку XXI століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бобрышов С. Система методологических подходов к изучению историко-педагогического процесса. *Вестник Костромского государственного университета им. Н. Некрасова*. 2006. Выпуск 2. С. 41–46.
2. Деркач А. Методолого-прикладные основы акмеологических исследований : монография. Москва, 1999. 391 с.
3. Дубасенюк О. Методологія і методи науково-педагогічного дослідження: навч.-метод. посіб. Житомир : Полісся, 2017. 256 с.
4. Мільто Л. Філософсько-методологічні підходи дослідження розвитку ідей педагогічної майстерності. *Витоки педагогічної майстерності*. 2017. Випуск 20. С. 163–167.
5. Ніколаєва С. Сучасні тенденції формування іншомовної комунікативної компетенції в учнів початкової школи. *Іноземні мови*. 2012. № 1. С. 42–51.
6. Сисоєва С., Кристопчук Т. Методологія науково-педагогічних досліджень : підручник. Рівне : Волинські обереги, 2013. 360 с.
7. Фрицюк В. Методологічні підходи до вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутнього фахівця. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2017. № 6. С. 160–167.

REFERENCES

1. Bobryshov S. (2006). Sistema metodologicheskix podxodov k izucheniyu istoriko-pedagogicheskogo processa [System of methodological approaches to the study of the historical-pedagogical process]. *Vestnik Kostromskogo gosudarstvennogo universiteta im. N. Nekrasova*. Vypusk 2. S. 41–46. [in Russian].
2. Derkach A. (1999). Metodologo-prikladnye osnovy akmeologicheskix issledovaniy : monografiya [Methodological and applied bases of acmeological researches]. Moskva. 391 s. [in Russian].
3. Dubaseniuk O. (2017). Metodolohiia i metody naukovo-pedahohichnoho doslidzhennia: navch.-metod. Posib [Methodology and methods of scientific and pedagogical research]. Zhytomyr : Polissia. 256 s. [in Ukrainian].
4. Mil'to L. (2017). Filosofs'ko-metodolohichni pidkhody doslidzhennia rozvytku idej pedahohichnoi majsternosti [Philosophical and methodological approaches to the study for the development of ideas of pedagogical skill]. *Vytoky pedahohichnoi majsternosti*. Vypusk 20. S. 163–167. [in Ukrainian].
5. Nikolaieva S. (2012). Suchasni tendentsii formuvannia inshomovnoi komunikativnoi kompetentsii v uchniv pochatkovoї shkoly [Modern tendencies of formation foreign language communicative competence students in elementary school]. *Inozemni movy*. № 1. S. 42–51. [in Ukrainian].
6. Sysoieva S., Krystopchuk T. (2013). Metodolohiia naukovo-pedahohichnykh doslidzhen' : pidruchnyk [Methodology of scientific and pedagogical research]. Rivne : Volyns'ki oberehy. 360 s. [in Ukrainian].
7. Frytsiuk V. (2017). Metodolohichni pidkhody do vyvchennia problemy profesijnoho samorozvytku majbutn'oho fakhivtsia [Methodological approaches to studying the problem of professional self-development of a future specialist]. *Visnyk Vinnyts'koho politekhnichnoho instytutu*. № 6. S. 160–167. [in Ukrainian].